

Др Дарко Димовски*,
Доцент Правног факултета,
Универзитет у Нишу

ОРИГИНАЛАН НАУЧНИ ЧЛАНАК

doi:10.5937/zrpfni1672163D

UDK: 343.988:343.54

Рад примљен: 29.02.2016.

Рад прихваћен: 17.05.2016.

КРИМИНАЛИТЕТ ПРОГАЊАЊА – КРИМИНОЛОШКИ И КРИВИЧНО ПРАВНИ АСПЕКТ

Апстракт: Аутор, полазећи од историјског аспекта криминалитета прогањања, даје приказ различитих одређења овог друштвено негативног понашања у законским текстовима држава које су прве инкриминисале овакво понашање. Након тога аутор представља податке о обиму распрострањености криминалитета прогањања у Сједињеним Америчким Државама и Аустралији. С обзиром на то да постоје различите врсте прогонитеља, аутор је у наредном делу рада анализирао сваку од врста прогонитеља. Повезаност криминалитета прогањања и насиља, као и одговори жртве на сопствену виктимизацију су следећи делови рада којима је аутор посветио посебну пажњу. Широки дијапазон последице прогањања захтева детаљну анализу. Стога је аутор последице криминалитета прогањања обрадио у посебној глави рада. Замена места на тај начин да жртва прогањања постане извршилац убиства, а прогонитељ жртва најтежег облика крвног деликта, иако ретко, захтева анализу и предлагање нових законских решења везаних за привилеговане облике убиства зарад побољшања положаја жртве прогањања, а уједно извршиоца убиства. Аутор на крају рада образлаже потребе инкриминације новог кривичног дела криминалитета прогањања по угледу на Републику Хрватску, као и привилегованог убиства под називом убиство прогонитеља од стране прогоњеног.

Кључне речи: криминалитет прогањања, прогонитељ, прогоњено лице, убиство.

* dimovski@prafak.ni.ac.rs

1. Увод

Криминалитет прогањања (*stalking crime*) одређује се као акт константног угрожавања једне особе у којој је она изложена два или више пута нежељеној комуникацији или контакту. Објашњења криминалитета прогањања захтева тражење енциклопедијског значења енглеске речи *stalking*. Наиме, реч сталкинг настала је у XV веку и односио се на лов у којем ловац прати, вреба и на крају убија животињу (Van der Aa, 2010: 29–30).

Иако је криминалитет прогањања нови облик друштвено неприхватљиво понашања, треба нагласити да неки криминолози, попут Камира (Kamir), истичу да је први случај прогањања забележен још у месопотамијском миту о Лилиту из 1.000 п.н.е. Уједно, могуће је навести случај прогањања Јелене Тројанске од стране Агамемнона. Прва инкриминација понашања, које би ми модерним речником назвали криминалитетом прогањања, забележена је у Јустицијановим Институцијама из 535. године. Параграф четири IV књиге односи се на наносење повреда до којих је настало услед константног праћења матрона (надзорника) или младог дечака или девојчице који још увек нису пунолетни. У Великој Британији случај под називом *Dennis v Lane* из 1704. године, као и случај *R v Dunn* из 1840. године, први су примери криминалитета прогањања који су били процесуирани пред судовима (Van der Aa, 2010: 30–31). Дуго времена након ових првих примера из прецедентног права Велике Британије државе широм света су биле неме на ово друштвено неприхватљиво понашање. Случај који је допринео ширењу свести о потреби реакције државних органа на прогањање је убиство познате телевизијске глумице Ребеке Шефер (Rebecca Sheaffer) на њеном кућном прагу од стране душевно болесног фана 1989. године у Сједињеним Америчким Државама. Наиме, овај случај је био медијски пропраћен, што је уз остала четири случаја прогањања жена са смртним исходом у округу Оранж, резултирао инкриминацији овог феномена као кривичног дела најпре у савезној држави Калифорнији (Dunn, 2009: 4). Велика Британија је тек 157 година касније у односу на случај *R v Dunn* из 1840. године донела је први *anti-stalking* закон под називом *Protection from Harassment Act*. Ипак, Велика Британија је дуго била земља која је остајала сама у санкционисању криминалитета прогањања у Европи. Као разлог за једно овакво стање наводи се чињеница да је прогањање спадало у интерперсоналне односе у које државе нису имале воље да се мешају (Van der Aa, 2010: 30–31).

2. Распрострањеност криминалитета прогањања

Криминолошка студија из 2009. године показала је да је током 2008. године 1,5% грађана Сједињених Америчких Држава било жртва криминалитета прогањања, што у бројкама представља 3.300.570 жртава. Највећи број особа пријавило је да су биле жртве прогањања у периоду од шест месеци или мањем периоду – 39,3%. У периоду од седам месеци до годину дана 16,9% Американаца су биле жртве овог облика криминалитета насиља. Девет процената људи, које је пријавило виктимизираност од стокинга, било је прогањано у двогодишњем периоду. Скоро пет процената (тачније 4,6%) жртва прогањања је било виктимизирано у периоду до три године. Прогањање је трајало у четворогодишњем периоду код 2,8% жртава стокинга. Било је случајева прогањања које је трајало и преко пет година у 11,1%. Уједно, 2,9% жртва прогањања није знало да одреди временски оквир своје изложености прогањању. Ово истраживање се, такође, односило и на начине прогањања. Наиме, 58,3% жртва прогањања пријавило је да се ово друштвено негативно понашање огледало у нежељеним телефонским порукама и слању СМС порука. Ширење гласина, као наредни начин виктимизације, заступљен је код 36,3% жртава. Изложени праћену или шпијунирању су биле 34,4% жртва стокинга. Појављивање на местима на којима жртва прогањања ради и живи јавља се код 31,6% жртава. Скоро 31% (тачније 30,7%) жртва је било изложено виктимизација од прогањања у виду слања нежељених писама, као и електронске поште. Чекање жртве да се појави на одређеним местима постоји код 29,3% жртава криминалитета прогањања. Остављање нежељених поклона постоји код 12,5% жртава (Catalano, 2012: 3–4).

Криминолошка студија спроведена у Аустралији на узорку од 246 жртава прогањања показала је сличне резултате. Наиме, узорак је био сачињен од особа жртва криминалитета прогањања које су били виктимизирани најмање месец дана, при чему је прогањање обухватало најмање једно наметљиво понашање. Од укупног броја жртава прогањања њих 89% су биле особе женског пола, док су остале жртве били мушкарци. Најмлађа жртва прогањања била је стара 19 година, док је најстарија имала 82 године живота. У 67% случајева постојао је претходно интимни однос прогонитеља и жртве. Прогањање од стране познаника постојало је у 27% случајева, док су то чинили непознати људи жртвама у 7%. Занимљиви су подаци да су особе мушког пола прогањале 87% жртава. Уколико овај податак повежемо са податком о проценту пола жртава, неминовно се намеће закључак да су у два процента особе женског пола прогањале жртве истог пола (Blaauw, Winkel, Arensman, 2000: 4).

Уједно, студија се бавила врстама прогањања, при чему је неопходно напоменути да се у свим случајевима прогањања радило о више различитих радњи чиме је жртва прогањања била додатно виктимизирана. Тако је истраживање показало да је највећи број жртава био изложен директном нежељеном приласку прогонитеља – 92%. Телефонски позиви постојали су у 86%. Додатну узнемиреност жртава прогањања стварала је чињеница да више од половине ових позива обављено је током ноћних сати. Једна жртва прогањања пријавила је да је свакодневно примала више од 50 телефонских позива. Подједнак проценат жртава – 74% био је изложен надзирању породичног дома жртве и праћењу. Уништење имовине жртве, као и крађа њене имовине, постоји код 65% жртава прогањања. Физички напад као начин испољавања криминалитета прогањања отелотворује се код 56% жртава. Нешто мању заступљеност има претња доношења телесних повреда или вршења убиства. Наиме, код 45% жртава које су биле изложене виктимизацији прогањања постоји претња. Жртве су најмање изложене слању нежељених писама и незаконитим уласком у дом жртве – 41% (Blaauw, Winkel, Arensman, 2000: 5–6).

3. Врсте прогонитеља

Криминалитет прогањања састоји се од радњи које су наметљиве по својој природи када се посматрају као једна целина. Наиме, ове радње посматране појединачно не морају бити недозвољење, као што су слање цвећа, чекање испред куће или посла одређење особе, слање СМС порука, или обављање телефонских разговора. Међутим, уколико се ове радње предузимају с циљем прогањања одређене особе, оне представљају друштвено опасну појаву. Уједно, криминалитет прогањања може, поред понашања која сама по себи нису забрањена и опасна, да се састоји и од радњи које су друштвене опасне и као такве инкриминисане – проваљивање у туђе стамбене просторије, психичко или физичко узнемиравање, доношење телесних повреда, силовање, као и убиство. С тим у вези треба нагласити да приликом утврђивања постојања криминалитета прогањања све радње треба посматрати као једну целину која се предузима с циљем изазивања страха код одређене особе.

Криминолози Зона (Zona), Шарма (Sharma) и Лејн (Lane) су израдили 1993. године типологију прогонитеља: 1) еротоманске, 2) прогонитеље обожаваоце и 3) прогонитеље који су бивши партнери са жртвом. Еротомански прогонитељи су углавном жене које су у погрешном уверењу да је старији, добро ситуирани и поштовани мушкарац заљубљен у њу. Жртве прогањања код наредног типа стокера су познате личности или

у потпуности непознате особе. Последњи тип прогонитеља своје радње управља према бившим партнерима након прекида љубавне везе (Kamphuis, Emmelkamp, 2000: 207).

Криминолози Мулен (Mullen), Пате (Pathe), Пурсел (Purcell) и Стјуарт (Stuart) су током истраживања 1999. године идентификовали пет типова прогонитеља. Први тип је тзв. одбачени прогонитељ који се руководи жељом за осветом и помирењем са особом са којом се његова веза управо завршила. Прогонитељ са еротоманском делузијом представља наредни тип прогонитеља познат под називом интимни прогонитељ. Некомпетентан прогонитељ, као следећи тип прогонитеља, одликује се интелектуалном ограниченошћу или одређеним друштвеним лимитима. Жеља са изазивањем страха и бола код жртве прогањања је основна карактеристика тзв. кивног прогонитеља. Последњи тип је прогонитељ предатор који је спреман на сексуални напад (Burgess, Regehr, Roberts, 2010: 267).

Овим двама претходним типологијама прогонитеља замерано је да су више заснована на теорији него на емпиријском истраживању. Уједно, када је покушано да се ове типологије емпиријски верификују, закључци су доношени на основу малог узорка, што представља ограничавајући фактор добијених резултата. Као још једна критика, која се може упутити наведеним типологијама, наводи се чињеница да у типологији Зона, Шана и Лејна постоји преклапање критеријума за поделу. Наиме, еротоманија је и психички поремећај и један од типа прогонитеља. Освета, као основ прогањања, није покривена типологијом извршеном од стране Зоне, Шане и Лејна. Недостатак типологије Мулена, Патеа, Пурсела и Стјуарта отелотворује се у чињеници да током прогањања стокер може прелазити из једног типа у други, што постојећу типологију чини неконзистентном (Van der Aa, 2010: 47).

Као реакција на наведене типологије и њихове мане израђена је нова типологија прогонитеља од стране криминолога Мохандиеа (Mohandie) и његових сарадника. Као основу за типологију узето је (не)постојање везе између прогонитеља и жртве, као и контекст у којем се прогањање врши – прогањање познате личности или прогањање анонимне личности. Полазећи од ових основа поделе, Мохандие, заједно са својим сарадницима, као типове прогонитеља је навео интимног прогонитеља, прогонитеља познаника, прогонитеља јавне личности и приватног прогонитеља. Основна одлика интимног прогонитеља је злонамерност на основу чега се ствара велика шанса да дође до примене физичког насиља према жртви прогањања. Најмања шанса да прогонитељ примени физичку силу према

жртви постоји уколико је јавна личност жртва једног оваквог друштвено неприхватљивог понашања. Међутим, уколико дође до примене насиља, озбиљност нанесених повреда је далеко већа. Највећи број стокера директно прети жртви, како је показало једно друго истраживање засновано на овој типологији, док су јавне личности мање изложене директној претњи. Различити типови прогонитеља захтевају другачију реакцију државних органа. За интимне прогонитеље акценат се ставља на пробацију. Комбинација класичне државне реакције и пружање адекватне медицинске помоћи је основ за заштиту жртава прогањања од стокера познаника, као и приватног стокера. Јавним личностима мора бити пружена професионална заштита, не само од стране припадника унутрашњих послова, већ и од стране приватног обезбеђења, уколико то оне захтевају (Van der Aa, 2010: 47).

4. Криминалитет прогањања и насиље

Пажљиво анализирајући одређење криминалитета прогањања, можемо закључити да је то облик криминалитета насиља у којем не постоји непосредан физички контакт прогонитеља и прогоњеног. Међутим, друга истраживања, такође спроведена у Сједињеним Америчким Државама, показала су да прогонитељи у 25 до 35% случајева примењују насиље према жртвама прогањања (Reno, Robinson, Brennan, Schwartz, 1998: 2).

Како постоје различите врсте прогонитеља, криминолошке студије су биле усмерене и у идентификовању типа прогонитеља који је највише насилан. Резултати су показали да највише насиља примењују прогонитељи који су претходно били у интимној вези са жртвама прогањања. Уједно, ризик виктимизације жртва прогањања од хомицида је велики. Наиме, скоро једна трећина убијених жена су лишене живота од стране бивших партнера, при чему, уједно, постоји и криминалитет прогањања. Услед непостојања јединствене националне статистике немогуће је тачно проценити колико жена, које је претходно злостављано, буде лишено живота. Ипак, постојећи подаци указују да између 29 и 54% жена жртва хомицида је било злостављано, при чему, као и код претходног податка, постоји прогањање од стране мушкараца (Reno, Robinson, Brennan, Schwartz, 1998: 2).

Насиље код криминалитета прогањања може бити усмерено не само према жртви овог друштвено неприхватљивог понашања, већ, како ти истиче криминолог Мелоу Рајд (Meloy Reide), и према појединцу који покуша да заштити жртву прогањања. Тако се као жртве доношења телесних повреда или хомицида могу наћи рођаци или блиска лица жртве прогањања у

случајевима када се ради о прогонитељима који су бивши партнери са жртвом, а прогонитељ сматра да се то лице њему онемогућава контакт са жртвом прогањања или се као жртве телесних повреда или хомицида могу наћи појединци попут адвоката, послодавца или лекара жртва прогањања када се ради о стокингу од стране прогонитеља обожаваоца или тзв. еротоманског прогонитеља (Reide, 1999: 88).

У одређеним случајевима насиље може, иако се то ретко дешава, бити усмерено не само према одређеним особама, већ и према животињама који су љубимци жртве прогањања. Основни мотив злостављања животиња или њиховог убијања је жеља прогонитеља да подсети жртву прогањања да је он све време присутан и да лако може наставити прогањање (Reide, 1999: 89).

5. Одговор жртве на прогањање

Код жртава криминалитета прогањања често постоји осећај беспомоћности и узалудног обраћања државним органима, при чему се тражење помоћи од стране жртве се деси касно када су последице њене виктимизације велике. Правовремено тражење помоћи је онемогућено због тога што прогонитељи на почетку било каквог односа са будућом жртвом прогањања испољавају понашање које обухвата нежељене контакте. Уједно, прогањање настаје постепено. Наиме, на почетку се изгледа бајковито у смислу слања љубавних писама и порука, слања цвећа, као и поклона. Свој прави интензитет прогањање доживљава у случају раскида, јер су у већини случајева прогонитељи бивши партнери жртве. Прогонитељи сматрају да ће својим поступцима успети да обнове интиман однос са својим бившим партнеркама, које полако постају жртве једног друштвено неприхватљивог понашања (Goldsworthy, Raj, 2014: 184–185).

Сопственој виктимизацији у неку руку могу допринети и жртве прогањања, јер у одређеним случајевима, дајући лажну наду бившим партнерима да могу са њима да наставе интиман однос, доводе до тога да прогонитељ настави са дотадашњим понашањем. Стога експерти предлажу да, уколико нека особа жели да прекине интимни однос, неопходно је да се приликом раскида изричито стане на становишту да не постоји било каква шанса ка помирењу, при чему је неопходно да се наведе да се особа, која раскида, нада да ће потенцијални прогонитељ убрзо наћи нову партнерку. Уједно, треба избегавати ситуације које могу бити двосмислено тумачене, чиме би се потенцијални прогонитељ само охрабрио да настави своје понашање са жељом да обнови интимну везу са бившом партнерком. На овај начин позиција потенцијалне жртве прогањања је јасна.

Криминолози Купак (Cupach) и Спитцберг (Spitzberg) су на основу проучавања појединачних случајева прогањања дошли до сазњања о начинима реакција жртава на појаву стокинга. Наиме, постоје пет начина реакција жртава на прогањање: 1) настављање односа (moving with), 2) предузимање мера против стокера (moving against), 3) удаљавање од прогонитеља (moving away), 4) предузимање активности на сопствену руку (moving inward) и 5) тражење помоћи (moving outward).

Одређени начини реакције жртве на прогонство су далекосежно много ефикасније за њен положај. Наиме, удаљавање од прогонитеља, као облик реакције жртве на прогонство, а које се огледа у избегавању стокера, мењању свакодневних активности, повлачење из друштва, коришћење опреме за идентификацију прогонитеља код телефонских позива, као и инсталирање других безбедоносних мера, доприноси смањивању интереса прогонитеља за наставак његовог друштвено неприхватљивог понашања. Како су показала истраживања, овај начин реакције је најефикаснији у спречавању даљег прогањања. Тражење емоционалне помоћи, добијање подршке од других, тражење савета или емпатије, унајмљивање обезбеђења, као и захтевање да се према прогонитељу изрекну мере безбедности даљег узнемиравања су основи начина реакција жртве под називом тражење помоћи. Уједно, ова реакција жртве на прогањање показала је добре резултате у погледу његовог спречавања. Треба нагласити да све побројани начини реакције жртве на прогањање нису препоручљиви, јер неки од њих могу довести не до смањења обима прогањања и у крајњем случају њеног престанка, већ довести до повећања учесталости предузимања радњи прогањања. Један од таквих начина реакције жртве је предузимање мера против стокера у виду застрашивања, физичких напада од стране саме жртве или одређених мера од стране неког трећег само ће допринети јачању уверења код стокера да његово понашање даје резултате и стога ће он са таквим понашањем наставити у још већем обиму. Једина мера у оквиру овог начина реакције жртве на прогањање која резултира смањивању прогањања је предузимање мера од стране треће особе, при чему се та мера не огледа у претњи или физичком нападу на стокера, већ у предузимању правних поступака. Предузимање мера на сопствену руку, као једна од начина реакција жртве на прогањање, има у одређеним ситуацијама, када се овај начин реакција огледа у употреби алкохола или психоактивних супстанци, погубне последице за саму жртву. Наиме, на овај начин жртва прогањања употребљава алкохол и психоактивне супстанце као аналгетике нерешавајући при томе проблем прогањања и постаје још више рањива. Ипак, и у оквиру овог начина реакције постоје одређене добре тактике као што су одлазак на психотерапију,

предузимању радњи на сопственом оснаживању, као и припремање себе, у виду набавке оружја, аларма против силовања и телефона, за наредни контакт са стокером. Последњи начин реакције на прогањање познат је под именом *moving with*, односно настављање односа са прогонитељем. Као и претходно споменути начин реакције жртве на прогањање, овај начин реакције даје контрапродуктивне резултате. Наиме, одржавање контакта са прогонитељем, покушаји преговарања, наговарање прогонитеља да потражи стручну помоћ, као и наставак одржавања интимне везе са стокером су најгори начини реакције жртве на ситуацију у којој се налази (Goldsworthy, Raj, 2014: 185–187).

6. Последице криминалитета прогањања

Последице криминалитета прогањања јављају се не само код директне жртве овог друштвено негативног феномена, већ се њене последице могу наћи и код блиских лица директне жртве. Криминолози су идентификовали неколико врста последица криминалитета прогањања. Наиме, као последице можемо навести: 1) консеквенце на ментално здравље, 2) консеквенце на физичко здравље, 3) консеквенце на понашање у школи или на радном месту, 4) консеквенце на друштвени живот и 5) консеквенце на финансијски положај жртве.¹

Одбијање, конфузност, сумња у саму себе, постављање питања да ли је прогонитељ само неадекватно реаговао, фрустрација, осећај кривице, осрамоћеност, осећај изолованости, беспомоћност, анксиозност, депресивност, страх, немогућност спавања током ноћи, постојање посттрауматског стресног поремећаја, суицидалне мисли, мисли о убиству прогонитеља, несигурност, немогућност веровања другим људима, злоупотреба алкохола, лекова, као и опојних дрога могу се навести као последице менталног здравља жртве криминалитета прогањања.² Истраживање спроведено крајем деведесетих година прошлога века од стране Блаува (Blaauw), Винкела (Winkel) и Еренсмана (Arensman) у Аустралији на узорку од 246 жртава, које смо већ споменули приликом приказа резултата обима криминалитета прогањања, показало је да 78% жртава има соматске симптоме, анксиозност, социјалну дисфункционалност, као и тешку депресију. На тај начин жртве криминалитета прогањања пате од истих симптома као и поједини психијатријски пацијенти. Друга истраживања показала су да се страх

1 Impact of stalking on victims. Retrieved 20 December 2015, from <https://www.stalkingriskprofile.com/victim-support/impact-of-stalking-on-victims>

2 Ibidem.

код жртве нагло повећава уколико се у улози прогонитеља налази бивши партнер. Полазећи од чињенице да су у највећем проценту прогонитељи бивши интимни партнери, можемо закључити да код великог процента жртава криминалитета прогањања постоји страх за сопствени живот и живот блиских особа. Криминолози Никастро (Nicastro), Козинс (Cousins) и Спитзберг (Spitzberg) су на узорку од 187 жена жртава прогањања од стране својих бивших партнера закључили да оне жене које су током интимне везе биле суочене са насиљем имају касније за време прогањања виши ниво стреса него жене које током интимне везе нису биле жртве породичног насиља.³

Поред психичких последица, код жртве криминалитета прогањања могуће је наћи и физичке последице. Наиме, због константног страха долази до немогућности континуираног спавања током ноћи. Уједно, депресија и хронични стрес узрокују главобољу и гастроинтестиналне проблеме (додавање или губитак килограма). Уколико жртва криминалитета прогањања пати од астме, гастричних чирева или псоријазе, неминовно долази до погоршања ових болести. Једна од физичких последица прогањања је постојање вртоглавице код жртве, као и скраћивање уздаха и издаха. Употреба алкохола, психоактивних супстанци или лекова по сопственом нахођењу имају за последицу физичке промене на телу жртве овог друштвено неприхватљивог понашања. Како код жртве прогањања не постоје жеља за полним општењем, као и сексуална дисфункционалност, квалитет сексуалног живота жртве криминалитета прогањања драстично опада. Прекомерно знојење и лупање срца су, такође, физичка последице стања у коме се жртва прогањања налази. Све побројане последице утичу на квалитет стања организма жртве.⁴

Као наредну последицу прогањања навели смо консеквенце на понашање у школи или на радном месту. Наиме, уколико је жртва прогањања ученик или студент, добијање добрих оцена, као и полагање испита трпи значајне последице. Поред остваривања слабијег успеха, могуће је да жртва прогањања избегава долазак у школу или на факултет, чиме се директно утиче на квалитет образовања коју дата жртва стиче, а дугорочно и на сам живот жртве, јер неостваривањем квалитетног образовања успех у животу је доста упитан. Сличне последице криминалитет прогањања има и на жртве које су запослене. Тако долази до претераног узимања

3 Intimate Partner Stalking: Fear, Psychological Distress and Health Impacts. Retrieved 20 December 2015, from <http://www.nij.gov/topics/crime/intimate-partner-violence/stalking/pages/fear-distress-health.aspx#note17>

4 Impact of stalking on victims. Retrieved 20 December 2015, from <https://www.stalkingriskprofile.com/victim-support/impact-of-stalking-on-victims>

боловања или чак неоправданог изостанка са посла, што за последицу има или отпуштање са посла или давање отказа.

Утицај на друштвени живот жртве криминалитета прогањања су наредне последице једног оваквог феномена. Квалитет садашњих и будућих односа жртве криминалитета прогањања са људима директна је последица несигурности и немогућности да се верује другим људима. Жртва криминалитета прогањања, желећи да избегне физички контакт са прогонитељем, мења своје свакодневне активности, као што су одлазак у теретану или излазак у град. Та жеља за избегавањем контакта са прогонитељем доводи и до изолације жртве прогањања и у односу на друге људе са којима у рођачким или пријатељским везама. Уколико се ради о прогањању које дуго траје, при чему постоји претња по физички интегритет жртве, може доћи да се жртва прогањања одлучи за пресељење у други град, уз мењање броја мобилног телефона.⁵

Последице криминалитета прогањања огледају се и у погоршању финансијског положаја жртве прогањања. Наиме, неодласком на посао због наводног боловања, напуштањем посла и тражењем новог посла, што захтева почетак професионалне каријере испочетка, неминовно долази до погоршања социо-економског положаја жртве овог друштвено негативног понашања. Остваривање правног пута заштите од даљег прогањања захтева сношење одређених трошкова. На тај начин се положај жртва прогањања нарочито погоршава уколико је реч о особама слабе платежне моћи. Постављање камере, аларма у кући, као и куповина одређених одбрамбених средстава у виду пепер спреја или ангажовања приватног обезбеђења зарад повећања степена безбедности резултира неопходношћу издвајања одређених новчаних средстава. Због погоршања психичког стања жртве прогањања ангажује се психолог, а често и психијатар, ради пружања одређење психичке помоћи. Пошто смо као једно од последица прогањања навели и погоршање физичког стања, жртва прогањања принуђена је да се за медицинску помоћ обрати специјалистима различитих медицинских струка. Стога пружање психичке и медицинске помоћи представља додатни ударац и на онако погоршану економску ситуацију жртве прогањања. Жртве прогањања, мислећи да ће њихова виктимизација да се прекине мењањем пребивалишта, селе се или у друго насеље у оквиру истог града или мењају град у којем живе, што доводи до нових трошкова услед раскида уговора у изнајмљивању стана под условом да се ради у подстанару, али и трошкова пресељења у нови стан.⁶

5 Ibidem.

6 Ibidem

7. Потреба инкриминације криминалитета прогањања и убиства прогонитеља од стране прогоњеног

Наведени примери у уводу овог рада убистава жена приликом прогањања доводе нас до закључка да је ризик виктимизације жена велики. Наиме, код убиства жена, како је то нагласио чувени криминолог Ханс вон Хентинг, убицу треба тражити међу рођацима и то, пре свега долазе у обзир муж или љубавник (Капамација, 1981: 15). У динамици мушко-женских односа код прогањања могуће је према већ поменутом криминологу доћи до замене позиција, те да прогонитељ постане жртва и прогоњено лице постане виновник крвног деликта.

Током 2010. године Вишу суд у Врању донео је пресуду (К бр. 77/2010) којом је осудио девојку са иницијалима Л.А. за убиство на мах на пет година затвора. Наиме, дана 7. 2. 2009. године око 16.30 сати Л.А. је у свом стану доведена без своје кривице у јаку раздраженост, нападом од стране убијеног С.М. из села Тибужде, чиме је у стању битно смањење урачуњљивости, са умишљајем, лишила живота на мах лице С.М. Убијени је ненајављен и без позива ушао у њен стан у спаваћу собу, извукао је из кревета, док је спавала, и оборио на земљу. Након тога подигао је са пода и почео да је удара рукама и ногама по глави и телу, говорећи јој при томе да мора да буде његова или Божја. Потом је ухватио рукама за косу и ударио јој потиљачни део главе о зид, док се Л.А. бранила ударајући га песницама и гребући га ноктима по лицу и врату. Л.А. је потом отишла до улазних врата и рекла сада покојном С.М. да изађе из стана, али ју је он ухватио за косу и почео да је вуче према радном столу од кухиње, а затим јој је нагло спустио главу наниже, услед чега је оптужена ударила лице о радни сто. Како је Л.А. леђима била наслонена на радни сто, С.М. ју је рукама ухватио за врат, што је код ње изазвало јаку раздраженост. Она је затим узела кухињски нож, који јој је био на дохват руке, што је покојни С.М. приметио и покушао да јој десном руком одузме нож од чега је задобио посекотине у пределу десне шаке. Пошто није успео да јој одузме нож, Л.А. је замахнула ножем, при чему је била свесна свога дела и хтела његово извршење, чиме му је нанела повреду опасну по живот на граници са безусловном повредом у пределу предње леве стране грудног коша. С.М. је на путу за болницу преминуо.

Апелациони суд у Нишу (Кж.1.2969/10) је на основу жалбе браниоца оптужене Л.А. преиначио пресуду Вишег суда у Врању у делу казне, при чему се оптужена Л.А. осуђује на казну затвора од четири године. Уједно, како би се на адекватан начин сагледао овај кривични догађај, неопходно је детаљније проучити однос између Л.А. и С.М. Наиме, у образложеној пресуду Вишег суда у Врању могуће је наћи податке о њиховом односу.

Љубавна веза између њих двоје трајала је од 1. 5. 2008. године до 21. 7. 2008. године. Покојни С.М. није могао да се помири са раскидом, па ју у више наврата физички малтретирао и тукао. Исто тако, упућивао јој је претње, као и псовке и увреде. Л.А. је у два наврата о томе обавестила органе унутрашњих послова. Физичко малтретирање Л.А. је настављено и у задњих десетак дана пре кобног догађаја када је ју је тукао на Улици Змај Јове у Врању испред кладионице, а потом и у близине исте кладионице.

Ради додатног разјашњења односа између осуђене Л.А. као и покојног С.М. обављен је интервју са осуђеном у Казнено-поправном заводу за жене, где је она издржавала казну затвора. Том приликом је осуђена Л.А. изнела следеће: *„Кад дођем да причам о убиству, много ми је тешко. Проблем је у психопати који ми је окренуо живот за 360%. Ја сам дошла на одмор из иностранства. Упознали смо се у дискотеци у Врању. Тај дечко се онда заљубио у мене. Прогањао ме је, мислио је да смо ми у вези. Слао ми је поруке, онда је кренуо физички да ме малтретира зато што нисам хтела да будем са њим. Обратила сам се полицији, али су ми рекли да не решавају љубавне проблеме. Обратила сам се и суду, али су ми рекли да не могу ништа да ураде, јер не постоји кривична пријава. Дошла сам ујутру у 6 сати из казина друга којем сам помагала, јер он није био ту. Онда су ми око десет сати стигле поруке увредљивог карактера, али му ја нисам одговарала. Око пола пет ми је стигла порука од њега: Ако нећу бити његова, онда нећу бити ничија, 'онда ћеш бити Божја'. Ја сам спавала кад ми је он слао поруке. Онда је провалио у стан и онда ме је напао. Онда је дошло до свачега, до покушаја силовања, до туче. Не зна се ко је кога ударао. Просто се не сећам како сам га убола. Просто ми је то изашло из памети.“* Након постављеног питања како је дошао до њеног мобилног телефона, осуђена Л.А. је одговорила: *„Он је дошао до мобилног телефона преко мог друга. Кад сам излазила из дискотеке стигла ми је порука: 'Оставила си нешто унутра, мислим да је то срце.' Сретали смо се по граду, али ме никад није лично позвао да изађемо.“*

Анализа кривичног догађаја са смртним исходом доводи нас до закључка да је извршитељка убиства на мах Л.А. претходно била прогањања од стране покојног С.М. Наиме, Л.А. се, према сопственом казивању, више пута обраћала јавном тужилаштву и органима унутрашњих послова који нису реаговали на адекватан начин, због немогућности да понашање сада покојног С.М. подведу под неку од постојећих инкриминација у позитивном законодавству Републике Србије, иако су постојала одређена кривична дела, попут nanoшења телесних повреда ии угрожавања сигурности, под која се понашања С.М. могло подвести.

Биће кривичног дела угрожавање сигурности (члан 138) не покрива све радње криминалитета прогањања. Наиме, за постојање кривичног дела угрожавање сигурности неопходно је постојање претње да ће се напасти живот или тело, што имплицира неопходност постојања тзв. квалификоване претње. Иако законодавац захтева да претња буде озбиљна, она је кривично релевантна само када је озбиљна. Другим речима, за претњу се каже да је озбиљна само када је објективно подобна да код оног коме се прети резултира постојање страха или несигурности. Претња треба да се односи на лице коме се прети или њему блиску особу. Блискост са одређеном особом процењује се на основу више околности које се отелотворују у сродности по крви у правој линији, по бочној линији (брат и сестра), супружник, особа са којом се живи у трајној ванбрачној заједници, старатељ, лице под старатељством, усвојилац, као и усвојеник. Појам блиског лица не треба екстензивно тумачити, те се треба у његовом одређењу задржати на већ побројана лица (Лазаревић, 2011, 530–531). Уједно, законодавац је прописао два тежа облика овог кривичног дела. Док се први тежи облик кривичног дела огледа у радњи која је предузета према више лица или је дело изазвало узнемиреност грађана или друге теже последице, други тежи облик постоји ако је угрожавање предузето према носиоцима највиших државних или других јавних функција.

Посматрајући случај убиства на мах, као и елементе бића кривичног дела угрожавање сигурности, видимо неопходност постојања посебне инкриминације у вези криминалитета прогањања. Наиме, иако су последице угрожавања сигурности и криминалитета насиља исти, радње извршења нису исте. Стога надлежни јавни тужиоци не предузимају кривично гоњење у случају прогањања, јер дато понашање не могу да подведу под кривично дело угрожавање сигурности. Република Србија мора што пре имплементирати у своје кривично законодавство добра решења из упоредног права којима се криминалитет прогањања проглашава кривичним делом.

Република Хрватска је изменама свог кривичног законодавства инкриминисала криминалитет прогањања у члану 140. Казненог законика,⁷ назвавши га наметљиво понашање, у оквиру главе XIII Кривична дела против личне слободе. Наиме, биће кривичног дела састоји се у упорном и дужевременском праћењу или ухођењу друге особе или успостављању или настојању успостављања нежељеног контакта или застрашивања на други начин, при чему код дате особе изазове тескобу или страх за сигурност или сигурност њој блиских особа. Предвиђена санкција је казна затвора до једне године. У ставу 2 истог члана предвиђено је тежи облик

⁷ Kazneni zakon, NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15

наметљивог понашања, када је кривично дело почињено према садашњем или бившем брачном или ванбрачном другу или истополном партнеру, особи с којом је извршилац био у интимној вези или према детету. У овом случају прописана је казна затвора до три године. Кривична дела из члана 140 се гоне по предлогу, осим ако је почињено према детету. Хрватски законодавац увео је у члану 73 меру безбедности забрана приближавања, узнемиравања или ухођења, чиме је додатно појачана заштита жртва, између осталог, и кривичног дела наметљиво понашање.

За разлику од Хрватске, Федерација Босна и Херцеговина није увела посебно кривично дело којима се инкриминише криминалитет прогањања, већ је у Закону о заштити од насиља у породици⁸ увела у члану 13 посебну заштитну меру забрана узнемиравања или ухођења особе изложене насиљу. Ова мера безбедности се може изрећи особи која насиље чини узнемиравањем или ухођењем, а постоји могућност да би поново могла узнемиравати или уходити члана породице. Предвиђајући опсег ове мере безбедности, законодавац је знатно ограничио круг лица која уживају заштиту узнемиравања или ухођења, јер лица која нису у породичним везама са особом која узнемирава или уходи немају заштиту од једног оваког недозвољеног понашања.

Полазећи од чињенице да постоји могућност, као што смо већ напоменули у уводу, да прогонитељ и жртва замене улоге, те да прогонитељ постане жртва хомицида, а жртва прогањања виновник убиства, потребно је додатно анализирати постојеће облике убиства предвиђене кривичним законодавством Републике Србије, јер је могуће да жртва прогањања буде осуђена на одређени облик убиства за који је предвиђена вишегодишња казна затвора. Наиме, у већ поменутом случају Л.А. је била осуђена на убиство на мах, при чему је казна затвора износила четири године. Услови да би се један хомицид квалификовао као убиство на мах су да је убиство извршено на мах, да је учинилац доведен у стање јаке раздражености нападом, злостављањем или тешким вређањем од стране жртве, као и да је учинилац у такво стање доведен без своје кривице. Уједно, за ово кривично дело предвиђена је казна затвора од једне до осам година.

У случају да неки од услова за постојање убиства не мах не буду испуњени, постојаће обично убиство за које је прописана још већа казна затвора – од 5 до 15 година. Оваквом констелацијом различитих облика убистава положај жртве прогањања и напослетку виновника хомицида је доста тежак. Стога, законодавац мора, да би додатно заштитио положај једне овакве особе, предвидети посебан облик привилегованог убиства под називом убиство

8 Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, Službeni glasnik FBiH, broj 20/13.

прогонитеља од стране прогоњеног, при чему треба предвидети блаже кажњавање у односу на убиство на мах. Биће овог облика привилегованог убиства би могло да гласи: „Ко другог лиши живота, при чему је код њега изазвана тескоба или страх за сигурност или сигурност њој блиских особа претходним прогањањем од стране убијеног, казниће се затвором од једне до пет година.“ За постојање овог облика привилегованог убиства неопходно је истовремено испуњење да услова – 1) постојање претходног прогањања извршиоца убиства од стране убијеног, тако да се не захтева правноснажна осуђујућа пресуда за кривично дело прогања, када буде уведено изменама кривичног законодавства и 2) постојање тескобе или страха за сигурност или сигурност њој блиских особа у које је убица доведен прогањањем од стране жртва убиства.

8. Закључак

Криминалитет прогањања није нови криминални феномен. Наиме, први случај криминалитета прогањања забележен је још у античком периоду. Међутим, тек у XVIII веку су забележени први случајеви прогањања који су били процесуирани пред судовима. Ширењу свести о неопходности инкриминације криминалитета прогањања допринело је убиство познате глумице Ребеке Шефер. Након тога Сједињене Америчке Државе су прогањање инкриминисале као кривично дело. Убрзо су и друге државе широм света донеле или посебне законе којима је забрањено ово друштвено неприхватљиво понашање или су постојећи законски текстови из области кривичнога права промењени додавањем још једног кривичног дела.

Република Србија знатно заостаје за савременим решењима у погледу друштвене реакције на случајеве прогањања. Наиме, непостојање кривичног дела, чије се биће поклапа са радњом извршења прогањања, доводи до тога да надлежни државни органи не реагују на прави начин. Најпре је неопходно инкриминисати прогањање као посебно кривично дело и на тај начин омогућити државним органима да не налазе изговоре за неадекватно реаговање у случају прогањања. До тада могуће је да жртва прогањања буде изложена таквој ситуацији да потражи начин решавања проблема сопствене виктимизације сама, што у крајњем случају може резултирати убиством прогонитеља. Зарад побољшања кривично правног положаја жртве прогањања а истовременог извршиоца убиства прогонитеља, аутор предлаже нову инкриминацију у оквиру привилегованих убистава на тај начин да забрањена казна затвора буде мања од казне за убиство на мах. Сходно анализираном примеру убиства на мах почињеном од стране Л.А., довољно да не буде испуњен један од

услова за овај облик убиства па да жртва прогањања буде осуђена за обично убиство, чиме би она доспела у још гори кривично правни положај иако је жртва убиства, а истовремено прогонитељ, допринео сопственој виктимизацији. Инкриминацијом новог облика привилегованог убиства под називом убиство прогонитеља од стране прогоњеног законодавац би на адекватан начин сагледао динамички однос у констелацији снага прогонитеља/жртве убиства и прогоњеног/извршиоца убиства. Ипак, уколико законодавац не инкриминише овако почињени хомицид као посебан облик привилегованог убиства, неопходно је предвидети као олакшавајућу околност постојање прогањања у случају лишавања живота прогонитеља од стране жртве. На тај начин би се олакшала кривично правна позиција лица које је било дужевременски виктимизирано у погледу прогањања, а на крају је извршило лишење живота прогонитеља.

Литература

Blaauw, E., Winkel, F. W., Arensman, E. (2000). The toll of stalking: The relationship between features of stalking and psychopathology of victims, Sydney. Retrieved 20. December 2015, from http://www.aic.gov.au/media_library/conferences/stalking/blaauw.pdf

Burgess, A., Regehr, C., Roberts, A. (2010). *Victimology: Theories and Applications*, Jones and Bartlett Publishers, Boston

Catalano, S. (2012). *Stalking Victims in the United States – Revised*, U.S. Department of Justice Office of Justice Programs Bureau of Justice Statistic, Washington

Dunn, J. (2009). *Courting Disaster, intimate Stalking, Culture, and Criminal Justice*, Transaction Publishers, New Brunswick

Goldsworthy, T., Raj, M. (2014). Stopping the stalker: Victim responses to stalking. An examination of victim responses to determine factors affecting the intensity and duration of stalking, *Griffith Journal of Law & Human Dignity*, Gold Coast, Volume 2 (1)

Impact of stalking on victims. Retrieved 20 December 2015, from <https://www.stalkingriskprofile.com/victim-support/impact-of-stalking-on-victims>

Intimate Partner Stalking: Fear, Psychological Distress and Health Impacts. Retrieved 20 December 2015, from <http://www.nij.gov/topics/crime/intimate-partner-violence/stalking/pages/fear-distress-health.aspx#note17>

Kamphuis, J. H., Emmelkamp, P. M. G. (2000). Stalking — a contemporary challenge for forensic and clinical psychiatry, *The British Journal of Psychiatry* Mar, 176 (3)

Kazneni zakon, NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15

Reide, M. (1999). Stalking an old behaviour – A new crime, *The psychiatric clinics of North America*, Vol. 22. No. 1

Reno, J., Robinson, L., Brennan, N., Schwartz, K. (1998). Stalking and domestic violence – The Third Annual Report to Congress under the Violence Against Women Act, National Criminal Justice Reference Service, Rockville

Van der Aa, S. (2010). Stalking in the Netherlands: Nature and Prevalence of the Problem and the the Effectiveness of Anti-Stalking Measures, Maklu, Antwerpen

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, Službeni glasnik FBiH, broj 16/03

Капамаџија, Б. (1981). Убиство – Психопатологија и судска психијатрија, Матица Српска, Нови Сад

Лазаревић, Љ. (2011). Коментар Кривичног законика, Правни факултет Универзитета Унион, Београд

Darko Dimovski, LL.D.

Assistant Professor,

Faculty of Law, University of Niš

STALKING: CRIMINOLOGICAL AND CRIMINAL LAW ASPECTS

Summary

Starting from the historical aspects of stalking crime, the author first provides an overview of different definitions of this socially negative behavior in the legal documents of countries where such conduct was first criminalized. The author presents statistical data on the scope of stalking in the United States and Australia. The second part of the paper discusses different types of stalkers, whose distinctive features are analyzed in more detail. In particular, the author focuses on the causal link between the stalking crime and violence, as well as the victims' responses to their own victimization. In the next part of this article, the author provides a detailed analysis of a wide range of consequences of stalking crime. In some cases, the victim of stalking may become the perpetrator of a criminal act of murder, whereas the stalker becomes a victim of this serious form of homicide. Although these cases are not numerous, they call for further analysis and proposing new legal solutions related to the privileged forms of murder, which are aimed at improving the position of the victim of stalking who is the perpetrator of such homicide. Finally, the author argues in favour of incriminating a new type of felony – the crime of stalking (in line with the model envisaged in the criminal legislation of the Republic of Croatia), as well as a privileged homicide which may be designated as a murder of a stalker committed by a victim of stalking.

Key words: *stalking crime, stalker, victim of stalking, homicide.*

